

УДК 371.33+373

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

Пришляк Оксана Юрївна
м.Тернопіль

У статті розкрито трактування суті професійного розвитку у вітчизняній і зарубіжній літературі; визначено актуальність та ступінь дослідженості проблеми професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери. Розкрито підходи до вивчення та трактування професійного розвитку, розкрито концептуальні підходи до реалізації професійного розвитку соціальних педагогів в сучасних умовах. Здійснено порівняльно-педагогічний аналіз зарубіжного досвіду професійного розвитку соціальних педагогів і соціальних працівників. Обґрунтовано необхідність вивчення і запозичення прогресивних ідей зарубіжного досвіду в українській освітній простір. Сформульовано авторське бачення оптимізації професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери на основі адаптації прогресивних ідей зарубіжного досвіду.

Ключові слова: професійний розвиток, концепції професійного розвитку, технології професійного розвитку, зміст, види і форми професійного розвитку, зарубіжний досвід професійного розвитку, соціальний педагог, соціально-педагогічна сфера.

Проблема професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери, окремі її теоретичні і практичні аспекти знайшли висвітлення у працях вітчизняних учених: В. Андрущенко, О. Безпалько, І. Зверева, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Рижанова, С. Харченко, Л. Стефан та інші. Різним аспектам професійного розвитку соціальних педагогів/соціальних працівників присвятили свої праці зарубіжні вчені, зокрема: Г. Вільфінг (Австрія), М. Баркер, М. Доуел, С. Шадлоу (Велика Британія), Ф. Зайбель, Д. Герінг, (Німеччина), Ю. Змагальський, Є. Маринович-Гетка, О. Камінський (Польща), В. Бочарова, Ю. Василькова, Ю. Галагузова, З. Гилязова, І. Зимняя (Російська Федерація), Ч. Казетта, Дж. Раймонд, А. Кадушкін (США), І. Валліман (Швейцарія) та інші.

Значна увага до професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери у нашій країні зумовлена сукупністю чинників, провідними з яких є: зовнішні, пов'язані з інтеграційними процесами у галузі економіки, трудових ресурсів, соціальних послуг, культури і освіти; формуванням світового освітнього простору, розробкою і впровадженням міжнародних освітніх стандартів і компетенцій професійної підготовки відповідних фахівців; а також внутрішні, – суспільно-політичні, пов'язані з суттєвими змінами в суспільній свідомості і визнанні кожної людини найвищою цінністю; – соціально-економічні, зумовлені соціальними, соціально-педагогічними та економічними реформами, що вирішальним чином визначають суть, основні завдання і напрями соціальної і соціаль-

но-педагогічної діяльності; – соціальні і соціально-педагогічні, пов'язані з процесами становлення нової освітньої системи в умовах інформаційно-технологічного суспільства.

Розширення напрямів і сфер професійної соціально-педагогічної діяльності об'єктивно зумовлює необхідність підготовки фахівців до виконання професійних функцій на різних рівнях їх реалізації (мікро-, мезо- і макро-); до роботи у закладах і установах різних типів і спрямувань соціально-педагогічної діяльності та з різними категоріями клієнтів.

Вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів та інших матеріалів, аналіз практичного досвіду підготовки соціальних педагогів свідчать про наявність в означених галузях суперечностей, що стають на заваді розв'язанню актуальних проблем, а саме:

- між розширенням поля професійної соціально-педагогічної діяльності на вітчизняному та зарубіжному ринках праці та недостатнім рівнем розвитку сфер їх діяльності та відсутністю моніторингу потреб у фахівців для здійснення професійної діяльності з урахуванням динаміки змін у суспільстві;
- між постійним зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності соціальних педагогів у нових соціально-економічних умовах і реальним рівнем їх готовності до виконання професійних функцій у мінливих умовах суспільного розвитку;
- між постійним ускладненням функцій, застосуванням інноваційних технологій професійної соціально-педагогічної діяльності і відсутністю системної роботи, спрямованої на забезпечення їх професійного зростання;
- між новими освітніми потребами суб'єктів навчального процесу, споживачів соціально-педагогічних послуг та недостатньою готовністю навчальних закладів до їх реалізації.

У сучасних умовах в Україні ще не в достатній мірі реалізована диверсифікована модель професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери, яка передбачає участь різноманітних організацій та установ (державних і незалежних) у реалізації ідей, видів і форм їх професійного розвитку. Певну роль у здійсненні цього процесу відіграють професійні об'єднання соціальних працівників і педагогів України, зокрема Українська Асоціація соціальних педагогів і спеціалістів соціальної роботи, Ліга соціальних працівників України, які відіграють позитивний вплив на стимулювання соціальних педагогів і соціальних працівників до неперервного професійного розвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільства все більші вимоги

ставляться до соціально-педагогічної освіти, яка покликана випереджати інші сфери суспільного життя людини і бути чинником їх розвитку. Високі вимоги суспільства до соціально-педагогічної діяльності актуалізують проблему підвищення професіоналізму соціальних педагогів та їх неперервного професійного розвитку.

У науково-педагогічній літературі знаходимо чимало трактувань поняття «професійний розвиток». Аналіз теоретичного обґрунтування суті цього поняття вітчизняними науковцями свідчить про його трактування як процесу: формування суб'єкта професійної діяльності, тобто системи певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності (В. Кремень) [3]; постійного руху від нижчого професійного рівня до вищого, який реалізується у різних видах діяльності, спрямованих на вдосконалення знань, умінь, навичок, компетентностей та інших характеристик особистості фахівця (А. Сбруєва) [9]; опанування фахівцями новими знаннями, уміннями і технологіями у сфері професійної діяльності на основі культурних, гуманістичних і демократичних цінностей (Т. Сорочан) [10]; як усіх видів навчання фахівця у системі післядипломної освіти – формальних (підвищення кваліфікації на курсах, в закладах підвищення кваліфікації) та неформальних (індивідуальне навчання та професійна рефлексія) (Л. Пуховська) [8].

Світовий інформаційний центр освітніх ресурсів рекомендує трактувати розвиток як діяльність, спрямовану на професійне зростання, що передбачає всі види навчального досвіду: формального (конференції, семінари, курси підвищення кваліфікації, наставництво) та неформального (опрацювання науково-педагогічної літератури, професійне консультування, спостереження тощо) [11, с. 11].

Варто зауважити, що поняття «професійний розвиток» на початку ХХІ століття набуло нового тлумачення, як неперервний процес зростання фахівців, спрямований на накопичення досвіду, зростання та розвитку професії. Основою сучасного теоретичного обґрунтування професійного розвитку соціальних педагогів є вихідні положення андрагогіки, яка базується на положенні, що необхідно умовою розвитку особистості фахівця є високий рівень самосвідомості й відповідальності; наявність життєвого та професійного досвіду та теорія пізнання, яка сприяє усвідомленню фахівцями суті нових ідей, підходів, інноваційних технологій та чітко формулює принципи, згідно з якими людина набуває нових знань упродовж життя.

У сучасній психолого-педагогічній науці склалися різні підходи до вивчення професійного розвитку. Ми поділяємо наукову позицію дослідників стосовно того, що проблему професійного розвитку соціальних педагогів доцільно вирішувати на основі таких концептуальних підходів: гуманістики (визнання самоцінності людини), акмеології (обґрунтування закономірностей неперервного професійного розвитку), системності (дослідження і моделювання процесу професійного розвитку вчителів з позицій цілісності і взаємозумовленості окремих складових), методології взаємозв'язку і взаємодії наукових підходів до вивчення проблеми (А. Сбруєва) [9, с. 79–82]; особистісного, діяльнісного та з позицій результативності професійної підготовки фахівця у ВНЗ (В. Олійник, Л. Даниленко) [7, с. 70].

Аналіз теорії і практики професійного розвитку фахівців дозволяє виокремити такі провідні групи підходів до вивчення досліджуваної проблеми. В основі поглядів представників першої групи переважають переконання, що завданням професійного розвитку є вдосконалення знань і формування особистісних якостей і провідними підходами його реалізації є акмеологічний, аксіологічний, особистісно-орієнтований, антропологічний (Е. Зеєр) [4]. Основними засобами супроводу професійного розвитку в рамках цих підходів є самоосвіта, авторські школи, тренінги, аналіз професійних ситуацій, розробка й впровадження технологій, що мають персоналізований характер [там само].

В основі поглядів представників другої групи лежать інструментальні підходи, що визначають засоби професійного розвитку фахівця без втручання у його зміст (В. Беспалько [1]). Це кваліметричний і діагностичний підходи, характерними особливостями яких є: об'єктивне оцінювання процесів, що відбуваються в соціально-педагогічних системах; використання засобів супроводу

професійного розвитку, таких як використання самооцінки і експертної оцінки, опитування, анкетування та ін. [там само].

У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що провідними компонентами професійного розвитку соціальних педагогів є: загальнопрофесійні знання (світоглядні, спеціальні науки, технологічні), вміння, навички та професійно зумовлені особистісні якості (комунікативні, етичні, рефлексивні, емпатійні, психофізіологічні та ін.).

Ми поділяємо наукову позицію Е. Зеєра стосовно того, що найбільш поширеними варіантами професійного розвитку фахівця є: повільне й безконфліктне становлення у професії; прискорений розвиток на початкових стадіях розвитку з подальшою стагнацією у професії; ступеневий професійний розвиток, що сприяє професійним досягненням, але часто супроводжується кризами й конфліктами професійного становлення [4, с. 98].

У контексті здійснюваного дослідження важливим є аналіз етапів професійного розвитку. На думку В. Кременя провідними етапами професійного розвитку є: професійне самовизначення та вибір професії, професійна підготовка і формування особистісної готовності до оволодіння професією, професійна освіченість, компетентність, майстерність, професійна культура фахівця [3, с. 733].

У контексті здійснюваного дослідження для нас важливою є наукова позиція Є. Климова стосовно періодизації та виокремлення фаз професійно-орієнтованого розвитку особистості фахівця: фази оптації (вибору професії у навчально-професійному закладі); фази адаптації (входження в професію й звикання до неї); фази інтерналу (набуття професійного досвіду); фази майстерності (високопрофесійного виконання професійних функцій); фази авторитету (досягнення високої кваліфікації); фази наставництва (готовності до передачі фахівцем професійного досвіду) [5, с. 4].

Поширеними у науковій літературі є періодизації професійного розвитку, що базуються на досягненні особистістю рівня професіоналізму. Так, А. Маркової визначає такі рівні професіоналізму: допрофесіоналізм – етап первинного ознайомлення з професією; професіоналізм – етап адаптації до професії, самоактуалізації у професії, вільного володіння професією у формі майстерності; суперпрофесіоналізм – вільне володіння професією на рівні творчості, творче самопроєктування себе як особистості; непрофесіоналізм, що характеризує виконання професійних обов'язків за професійно деформованими нормами; післяпрофесіоналізм, який характеризує завершення професійної діяльності [6, с. 85].

При побудові загальної стратегії професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери доцільно враховувати принципи андрагогіки, суть яких полягає у такому:

- перевага самоосвіти – самостійна пізнавальна діяльність стає основним видом оновлення і поповнення знань;
- самостійне планування, реалізація й самооцінка результатів процесу професійного зростання;
- опора на досвід колег, який слугує джерелом професійного зростання;
- опора на індивідуальну програму професійного зростання, орієнтовану на конкретні професійні й особистісні запити, потреби й цілі і яка враховує рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні, особистісні можливості й наявні засоби;
- системність професійного зростання, яка передбачає постановку мети, реалізацію змісту, форм, методів, засобів та оцінку результатів;
- сприяння розвитку потреб і побажань клієнтів.

Окрім вищезазначених вважаємо за доцільне виокремити ще такі принципи професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери:

- відповідальність фахівця за результати власного професійного розвитку;
- суб'єктом професійного розвитку є фахівець, який прагне вдосконалити свої компетенції з метою більш успішного виконання професійних функцій і обов'язків;
- менеджери професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери мають враховувати запити і потреби фахівців і в разі потреби бути готовими до вдосконалення змісту і тех-

нології його реалізації;
– учасник професійного розвитку є суб'єктами цього процесу, тобто вони мають брати активну участь у розробці змісту і форм його здійснення;
– різноманітність форм професійного розвитку (навчання на відповідних курсах підвищення кваліфікації; відвідування занять, тренінгів; стажування у соціальних і соціально-педагогічних службах, установах, центрах тощо; участь у професійних симпозиумах, конференціях, нарадах; стажування у досвідчених професіоналів; наставництво; участь у роботі творчих груп для розробки і реалізації соціальних проєктів чи завдань; розробка індивідуальних програм чи проєктів та ін.).
На професійний розвиток фахівців соціально-педагогічної сфери позитивно впливає проведення наукових конференцій, професійних нарад, тренінгів, запрошення модераторів, консультантів, робота груп аналізу практики. Професійному розвитку фахівців соціальної і соціально-педагогічної сфер у значній мірі сприяє використання сучасних засобів навчання (мережа Інтернет, e-mail, ресурсні центри, електронні бібліотеки, mms, skype, блоги, відео-чати для обміну повідомленнями та організації відеоконференцій та інші). Акцентуючи увагу на цих формах професійного розвитку фахівців соціальної і соціально-педагогічної сфер ми жодним чином не знімаємо з порядку денного і не применшуємо самоосвіту як провідну форму професійного розвитку самовдосконалення фахівців.

Зауважимо, що актуалізація процесів професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери ставить на порядок денний проблему визнання його результатів.

Необхідність гнучкого реагування професійного розвитку на зміни, що відбуваються у соціально-педагогічній сфері, запити споживачів, суттєва нехватка фінансів і ресурсів, які виділяються із бюджету на потреби професійного вирішення проблем у цій сфері, вимагають гнучкої стратегії і тактики реалізації процесу професійного розвитку. Важливою ознакою процесу професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери має стати його направленість на формування професіоналів, здатних не тільки адаптуватися і пристосовуватися до існуючих умов, але і які були б здатні сприймати і засвоювати соціальні зміни.

Якщо дотримуватись загально визнаної класифікації типів навчання – трактуючи навчання в широкому розумінні – як процес нагромадження досвіду, як індивідуального так і соціокультурного – то серед усіх типів – «підтримуюче», «інноваційне» і «кризове», найбільш ефективним для системи професійного розвитку є «інноваційне» навчання.

Власне інноваційний тип навчання формує у фахівців здатність до впровадження інноваційних змін в існуюче соціально-педагогічне середовище, формує вміння активно реагувати на проблемні ситуації, які виникають як перед окремою людиною так і перед суспільством в цілому.

Ми даємо собі відчит, що актуалізація проблеми професійного розвитку породжує нові питання. Одним із найбільш актуаль-

них серед них є питання: хто буде основними авторами і реалізаторами програм професійного розвитку соціальних педагогів?

На сучасному етапі розвитку соціальної політики в нашій країні, на нашу точку зору, оптимальною може бути поліструктурна модель професійного розвитку соціальних педагогів, коли авторами програм і основними їх виконавцями виступатимуть як професійні асоціації соціальних працівників і соціальних педагогів так і вищі заклади освіти, які здійснюють підготовку відповідних фахівців і мають відповідний кадровий і навчально-методичний потенціал, а також соціально-педагогічні служби.

У результаті опрацювання статутних положень, напрямів і змісту діяльності Української асоціації соціальних педагогів і спеціалістів з соціальної роботи, Ліги соціальних працівників встановлено, що їх робота спрямована на захист професійних прав та інтересів фахівців соціальної і соціально-педагогічної сфери, провідним з яких є професійний розвиток. Їх діяльність покликана стимулювати творчість, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, самоактуалізації, продуктивної співпраці. Пріоритетними формами професійного розвитку фахівців соціальної і соціально-педагогічної сфери у них є видання науково-педагогічної літератури, курси, просвітницькі проєкти, семінари, навчальні курси, творчі групи тощо.

На основі вивчення досліджуваної проблеми висловлюємо авторське бачення ймовірних шляхів вдосконалення професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери в Україні. Вони передбачають необхідність: забезпечення належного нормативно-правового регулювання цього процесу на рівні держави; розробки стандартів професійного розвитку; активізації участі асоціацій у творенні державної освітньої політики з питань професійного розвитку; виокремлення професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери одним із напрямів діяльності асоціацій та створення у них відповідних відділів чи комітетів; підвищення мотивації соціальних педагогів до активного професійного зростання; налагодження плідної співпраці фахівців соціально-педагогічної сфери з міжнародними об'єднаннями з метою організації закордонного стажування, програм обміну фахівцями, масштабних проєктів та програм; реалізації професійного розвитку фахівців соціально-педагогічної сфери в асоціаціях за визначеними стратегіями та етапами; оптимізації змісту та урізноманітнення форм здійснення соціальними педагогами цього процесу в різноманітних професійних об'єднаннях (розробки та вдосконалення стандартів професійного розвитку, кодексів професійної етики; здійснення та проходження програм наставництва, професійної сертифікації; участі у групах за інтересами та цільових групах, програмах професійного розвитку; підготовки та видавництва навчально-методичних та наукових праць; складання професійного портфоліо, звітів про результативність соціально-педагогічної діяльності); активізації професійного зростання фахівців соціально-педагогічної сфери з допомогою мережі Інтернет (e-mail, ресурсні центри, електронні бібліотеки, професійні форуми, відео-чати для обміну повідомленнями та організації відеоконференцій, веб-семінари, та ін.).

Література та джерела

1. Беспалько В. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. Беспалько. – М. : Изд-во Ин-та проф. образования, 1995. – 336 с.
2. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Московский психолого-социальный институт, НПО МОДЭК, МПСИ, 2004. – 752 с.
3. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук; під заг. ред. В. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический проект, 2003. – 336 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала: учебное пособие / Е. А. Климов. – М. : Воронеж: Институт практической психологии, 1996. – 509 с.
6. Маркова А. Психология профессионализма / А. Маркова. – М. : Педагогика, 1996. – 256 с.
7. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Олійника, Л. Даниленко. – К. : Міленіум, 2005. – 230 с.
8. Пуховська Л. Професійний розвиток вчителів в Україні і за рубежом / Л. Пуховська // Післядипломна освіта в Україні. – 2005. – № 1. – С. 35–38.
9. Сбуруєва А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англословянських країн в контексті глобалізації / А. Сбуруєва. – Суми : Сум. обл. друкарня : Козацький Вал, 2004. – 500 с.
10. Сорочан Т. М. Інноваційна модель системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників із застосуванням кредитно-модульної форми навчання [Електронний ресурс] / Матеріали всеукраїнського круглого столу. – Луганськ : ЛОІППО, 2008. – Режим доступу : 30.10.2008 : <http://dosvid-loippo.at.ua/innovacij/forum-sorochan.ppt>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
11. Villegas-Reimers E. Teacher professional development: an international review of the literature / E. Villegas-Reimers // UNESCO: International Institute for Educational Planning. – 2003. – 197 p.

В статті раскрыто трактування сутності професійного розвитку в отечественной и зарубежной литературе;

определена актуальность и степень изученности проблемы профессионального развития специалистов социально - педагогической сферы. Раскрыто подходы к изучению и трактовке профессионального развития. раскрыто концептуальные подходы к реализации профессионального развития социальных педагогов в современных условиях. Осуществлен сравнительно-педагогический анализ зарубежного опыта профессионального развития социальных педагогов и социальных работников. Обоснована необходимость изучения и заимствования прогрессивных идей зарубежного опыта в украинском образовательное пространство . Сформулировано авторское видение оптимизации профессионального развития специалистов социально-педагогической сферы на основе адаптации прогрессивных идей зарубежного опыта.

Ключевые слова: профессиональное развитие, концепции профессионального развития, технологии профессионального развития, содержание, виды и формы профессионального развития, зарубежный опыт профессионального развития, социальный педагог, социально-педагогическая сфера.

The article deals with the interpretation of essence of professional development in native and foreign literature; the actuality and degree of investigationalness of problem of professional development of specialists of social pedagogical sphere. The author has exposed an approach to study and interpretation of professional development, the conceptual approaches to realization of professional development of social teachers in modern terms are exposed. The author has carried out comparatively pedagogical analysis of foreign experience of professional development of social teachers and social workers. The necessity of study and borrowing of progressive ideas of foreign experience for Ukrainian educational sphere has been grounded in the article. Author`s vision of optimization of professional development of specialists of social pedagogical sphere is formulated on the basis of adaptation of progressive ideas of foreign experience.

Key words: professional development, conceptions of professional development, technology of professional development, maintenance, kinds and forms of professional development, foreign experience of professional development, social teacher, social pedagogical sphere.